

Далибор Денда. *Шлем и шајкача. Војни фактор и југословенско-немачки односи (1918–1941)*.
Нови Сад: Матица српска, 2019, 734.

У претходне две године историчари су објавили неколико значајних радова о југословенско-немачким односима између два светска рата. Међу њима, запажено место има књига Далибора Денде *Шлем и шајкача. Војни фактор и југословенско-немачки односи (1918–1941)*, коју је Матица српска објавила приликом обележавања осамдесете годишњице почетка Другог светског рата 2019, а награђена је годишњом наградом Задужбине Ђурђа, Данице и Јованке Јеленић за 2020. годину. Када се има у виду колики труд је аутор уложио приликом истраживања теме и писања књиге, сасвим је разумљив квалитет коначног резултата. Анализа је заснована на савесно истраженој необјављеној архивској грађи југословенске и немачке провенијенције, збиркама објављених југословенских, немачких, британских, француских и италијанских докумената, југословенској и немачкој мемоарској литератури, службеним листовима, стручној периодици, дневној штампи и стручној литератури на више страних језика. Књига је написана једноставним стилем и разумљивим језиком, чиме је Денда успео да приближи и широј читалачкој публици уже стручну тематику на веома допадљив начин.

Основна тема је анализа југословенско-немачких војних односа од 1919. до 1941. године. Наизглед ускостручан предмет истраживања је стављен у знатно шири контекст и сагледаван из више углова. Аутор је посматрао значај војних односа кроз три важна питања: дисконтинуитет југословенско-немачких у односу на српско-немачке војне односе, међусобно сагледавање војних кругова, те утицај политичких и економских међународних прилика на развој војних односа на билатералном плану. Овакав приступ је омогућио анализу утицаја немачке и француске војне организације, мисли и доктрине на развој српске и југословенске војне силе чији резултати су били видљиви 1914–1915. односно 1941; затим утицаја виђења другог на војне, политичке и економске билатералне односе, те раскорака и усклађивања интереса двеју страна у складу са савезничким, пријатељским и непријатељским односима са другим европским силама и државама, што је омогућило аутору доношење аргументованих закључака о значају војног фактора на развој билатералних односа.

Денда је анализирањем дисконтинуитета у српско-немачким и југословенско-немачким војним односима поставио два важна питања. Због чега је постојало драстично ратно искуство српске војске 1914. и 1915. и југословенске војске 1941. године? Не мање важно је ауторово супротстављање постојећем тумачењу у домаћој историографији да је прелазак са пруско-немачког на француски модел војске – извршен после Првог светског рата – представљао модернизацијски напредак. Денда је закључио да су питомци школовани у Прусској од средине XIX века, и у већем броју после

стицања независности, поставили темеље образовања, организације и доктрине српске војске, који су употпуњени преузимањем обрасца милитаризације друштва, што је као коначни исход имало две велике победе над аустроугарском војском 1914. и поштовање високих официра немачке царске војске стечено 1915. године. Међу српским официрима који су исказивали велико поштовање према пруско-немачком моделу, посебно су се истицали припадници организације „Уједињење или смрт“ познатије под називом „Црна рука“.

После Првог светског рата југословенска војска је устројена усвајањем „модернијег“ француског модела, а Денда прихвата закључак Ервина М. Гибсона да је француска војска после 1924. представљала кадровску и професионалну руину. Југословенски политички врх се директно мешао у војноструктурна питања и кадрирање. Протекционизам је нагризао официрски кор до 1941. године. Тиме је напуштен професионализам којим се одликовала српска војска, што је према мишљењу аутора имало фаталне последице по југословенску војску (стр. 116). Међу официрима, носиоци новог правца су били чланови организације „Бела рука“ на челу са Петром Живковићем. Свој допринос дао је и краљ Александар Карађорђевић, пензионисањем великог броја генерала који су били представници немачке школе ратоводства и истакли се у ратовима 1912–1918, посебно крајем 1930. када се лично ангажовао на том питању без знања министра војске и морнарице генерала Стевана Хаџића. Француска војна доктрина се заснивала на дефанзиви и ватреној моћи, од 1921. до средине тридесетих, стварајући троменталитет, споре покрете и неспретан систем снабдевања, окаменивши стратешке и тактичке поуке из Првог светског рата. Битке су морале да се воде према плану, самоиницијатива је спутавана и било је мало елемената покретног рата (117, 118). Преузимајући француски модел за југословенску војску, унет је важан елемент који је знатно утицао на официрски кор и школовање нових генерација. Самоиницијатива која је подстицана у пруској и немачкој војној мисли, и којом се одликовала српска војска током ратова 1912–1918, замењена је строгим поштовањем хијерархијске надређености. Систем општијих директива замењен је системом наређења, којим су до детаља разрађиване претпоставке вођења операција, а од официра и подофицира се очекивало да их безусловно извршавају без могућности прилагођавања фактичком стању на терену. Француски утицај је знатно ојачао после потписивања споразума о пријатељству и тајног војног протокола 1927, а привремено је умањен доласком генерала Љубомира Марића на чело војске. Његовом сменом, генерали Душан Симовић и Милутин Недић означили су повратак француским узорима. Иако су маневри код Брчког 1935. и Крупски маневри 1937. показали сву погубност утицаја „Беле руке“ Петра Живковића и „модернизацијских процеса“ које су они спроводили (124), југословенски војни врх је почео да схвата значај немачке војне доктрине тек са њеним првим успехом у Пољској, али је био сумњичав у њену употребу против великих сила. Тек је брзи слом Француске био еви-

дентан доказ да је француска војна доктрина, на којој се заснивао развој југословенске војске, била превазиђена.

Напустивши модел српске војске, југословенски руководећи војни кругови су дуго занемаривали реорганизацију немачке војске. Према принципима Ханса фон Зекта, од 1921. формирана је мала, високопрофесионална, дисциплинована и најсавременије обучена војска, која је била способна за извођење модерних офанзивних војних операција и истицала војно лидерство које се могло применити од каплара до генерала, подржавајући самоиницијативу и слободно расуђивање до најнижих нивоа командовања. Због тога је период од 1921. био јединствен у немачкој војној историји па су постављани изузетно високи стандарди за војнике, подофицире и официре, а сваки од њих је у случају потребе могао да преузме више командне положаје од оних које су у том моменту имали. Од 1923. инсистирало је на способности за маневарски рат, због чега је војска морала да буде издржљива за дуге маршеве, да би из формације за марш лако могла да се трансформише у формацију за напад. Посебна пажња је посвећена обуци подофицира, за које није било ограничења Версајског мировног уговора, те су спремани за официрске положаје. Фон Зект и његови сарадници су схватили да је рат постао ствар технологије, коју је могла да правилно искористи само образована елита. Југословенски покушај да усвоји нову немачку доктрину „муњевитог рата“ био је осуђен на пропаст, јер га је било готово немогуће спровести преко официра који су научени да безусловно слушају надређене, а кратак временски интервал до Априлског рата није олакшао реорганизацију.

Сагледавајући тему у знатно ширим оквирима, аутор је анализирао билатералне односе на војном плану и из угла виђења другог, истакавши на који начин су позитивне и негативне последице искустава из Првог светског рата утицале на војни и политички врх двеју земаља да развијају односе. У том погледу важан сегмент су чиниле војна дипломатија и обавештајна служба, те њихова сарадња са дипломатском и конзуларном службом, али нису изостављени позитивни и негативни утицаји паралелних партијских и државних структура у Трећем рајху – посебно активности Франца Нојхаузена и држање пословних кругова. Један од значајних резултата Дендиних истраживања јесте и први пут јасно истакнута улога Николе Пашића у превазилажењу негативних искустава као припрема терена за будуће зближавање две државе. У овом делу, пак, видљиво је ослањање на немачке изворе, иако би коришћење и архивске грађе југословенске провенијенције, сачуване у знатно мањем обиму, потврдило резултате до којих је аутор дошао. По питању испорука за југословенску војску и развоја војне индустрије у Југославији, немачке фирме су биле суочене са јаком француском и чехословачком конкуренцијом која није увек била заснована само на квалитету производа, већ и на тренутним политичким и економским односима, личним користима које су поједини југословенски генерали имали од лифериција за војску, што није био случај приликом набавки за ратну морнарицу и ваздухопловство. Денда је јасно показао како је Главни ђенералштаб мењао процене Немачке од потенцијалног савезника 1935, пре-

ко неутралног држања 1936–1937, до потенцијалног непријатеља од краја 1938. и како су немачки официри почели да мењају слику о снази југословенске војне силе посебно после маневара из 1935. и 1937. године. Ништа мање нису занимљиве ни последње две главе о одрживости југословенске политике оружане неутралности, утицају развоја ситуације на фронтovima и политичко-економских односа са великим силама који су на крају довели до Априлског рата. Све наведено указује на то да је пред нама врло корисна научна монографија која ће привући пажњу не само војних историчара већ и оних који се интересују за различите аспекте југословенско-немачких односа и развоја југословенске државе у међуратном периоду.

Срђан МИЋИЋ

Др Драгомир Бонцић.
Сто година Завода за интелектуалну својину.
Београд: Завод за интелектуалну својину
Републике Србије, 2020, 215.

Будући да је српска револуција почела пре нешто више од два века, у историји српског народа установе које прославе век постојања припадају установама дугог трајања. Једна од таквих је и Завод за интелектуалну својину, који 2020. слави сто година постојања, а овај јубилеј је обележен и монографијом др Драгомира Бонцића, научног саветника Института за савремену историју. Материја је изложена хронолошки, од традиција наслеђених од Краљевине Србије, преко деценија Краљевине Југославије и Другог светског рата, до социјалистичког периода, рада у Србији и Црној Гори и обновљеној независној Србији.

Аутор књиге нас подсећа да је у Краљевини СХС 1920. основана Управа за заштиту индустријске својине, али да је далеко пре тога, 1883. године, Краљевина Србија у Паризу потписала Париску конвенцију, темељни документ за заштиту права индустријске својине. Овај орган је за сто година постојања осам пута мењао назив и државу, што је довољна илустрација садржајности и турбулентности века за нама. Бонцић детаљно описује правна документа којима је регулисана та тематика у међуратном периоду (Уредба о заштити индустријске својине из 1920, Закон о заштити индустријске својине из 1922). Представљене су надлежности (на пример давање, одузимање и поништавање права у вези са патентима) и организациона структура (Пријавни одсек за патенте, Пријавни одсек за узорке, моделе и жигове, Одбор за жалбе, Одбор за оспоравање, Касациони одбор и Књиговодство) Управе за заштиту индустријске својине. Аутор је посветио пажњу и персоналном саставу Управе, коју су чинили стални и привремене чланови. На челу институције седамнаест година је био др Јанко Шуман,